

УДК: 342.95

[https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-5\(17\)-23-39](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-5(17)-23-39)

Берназюк Ян Олександрович,

доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, професор кафедри публічного та приватного права Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського, м. Київ, вул. Джона Маккейна, 33, e-mail: bern1979@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-2353-4836>

ПОНЯТТЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ДОВІРУ ДО СУДОВОЇ ГІЛКИ ВЛАДИ

Анотація. Статтю присвячено висвітленню негативних наслідків зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві, які зумовлюють необхідність вжиття заходів, спрямованих на попередження та/або протидію такому зловживанню. Автором проведено аналіз положень національного законодавства, судової практики його застосування, а також практики Європейського суду з прав людини, на підставі якого обґрунтовано, що негативні наслідки зловживання процесуальними правами настають як безпосередньо для учасників конкретної справи, так і для усієї судової системи.

Аргументовано, що зловживання процесуальними правами може негативно впливати на реалізацію таких засад (принципів) правосуддя, як доступ до правосуддя, дотримання строків (тривалість) розгляду юридичного спору в суді, гарантування конституційних принципів рівності та змагальності учасників справи і права не ефективний захист, а також обов'язковість виконання судового рішення.

На підставі аналізу судової практики доведено, що зловживання процесуальними правами найчастіше спрямоване на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи, а також виконання судового рішення. Встановлено, що тривалий розгляд справи у судах часто обумовлений недобросовісною поведінкою учасників справи.

Проведене дослідження дало змогу обґрунтувати висновок про те, що суспільна небезпека зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві полягає у тому, що дії (бездіяльність), які становлять зміст такого зловживання правом, спричиняють настання негативних наслідків, що можуть проявлятися для учасників справи у недосягненні судом завдань адміністративного судочинства, а для суду та усієї судової системи – у зниженні рівня довіри до судової гілки влади, у поставленні під сумнів професійності та авторитету суддів.

Ключові слова: зловживання процесуальними правами, адміністративне судочинство, негативні наслідки зловживання процесуальними правами, Верховний Суд, Європейський суд з прав людини.

Bernazyuk Jan Oleksandrovich,

Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Professor of the Department of Public and Private law Tavriya, , Kyiv, street John McCain, 33, e-mail: bern1979@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-2353-4836>

THE CONCEPT OF ABUSE OF PROCEDURAL RIGHTS IN ADMINISTRATIVE JUDICIARY AND ITS INFLUENCE ON TRUST IN THE JUDICIAL BRANCH OF AUTHORITY

Annotation. The article is devoted to highlighting the negative consequences of abuse of procedural rights in administrative proceedings, which necessitate measures to prevent and / or counteract such abuse. The author analyzes the provisions of national law, case law of its application, as well as the case law of the European Court of Human Rights, based on which it is substantiated that the negative consequences of abuse of procedural rights occur directly for the parties and for the entire judicial system.

It is argued that the abuse of procedural rights may have negative consequences for the implementation of such principles of justice as access to justice, compliance with the terms (duration) of legal proceedings in court, guaranteeing the constitutional principles of equality and adversarial proceedings and the right to effective protection. relevance of the execution of a court decision, the limits of judicial discretion (discretion). It has been proven that the abuse of procedural rights is due to the existence of a causal link between the relevant actions or omissions and the negative consequences of which they cause.

Based on the analysis of judicial practice, it is proved that the abuse of procedural rights is most often aimed at unreasonably delaying or obstructing the consideration of the case, as well as the execution of a court decision. It has been established that lengthy court proceedings are often due to the dishonest behavior of the parties to the case.

The study allowed us to state that the public danger of abuse of procedural rights in administrative proceedings is that actions (inaction), which constitute the content of such abuse of rights, cause negative consequences that may manifest themselves in the failure of the court to achieve administrative proceedings and for the court and the entire judicial system – in reducing the level of trust in the judiciary, in questioning the professionalism and authority of judges.

Key words: abuse of procedural rights, administrative proceedings, negative consequences of abuse of procedural rights, Supreme Court, European Court of Human Rights.

Постановка проблеми. Неприпустимість зловживання процесуальними правами є однією з основних засад (принципів) адміністративного судочинства, що визначені ч. 3 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України (КАС України) [1]. При цьому зловживання процесуальними правами створює низку негативних наслідків, які можуть проявлятися для учасників справи у недосягненні судом завдань адміністративного судочинства, визначених у ч. 1 ст. 2 КАС України, а для суду та усїєї судової системи – у зниженні рівня довіри, у поставленні під сумнів професійності та авторитету суддів. Водночас деякі прояви зловживання процесуальними правами мають неявний (прихований) характер, а тому їх своєчасне виявлення можливе лише через встановлення причинно-наслідкового зв'язку між відповідними діями (бездіяльністю) та суспільно-небезпечними наслідками, які вони спричиняють.

Саме тому дослідження негативних наслідків зловживання процесуальними правами є актуальним напрямом сучасної правової науки.

Аналіз наукових публікацій. Окремі проблеми зловживання процесуальними правами досліджували такі науковці як С. Базилевський, І. Желтобрюх, Д. Луспенник, І. Спасибо-Фатеева та ін. Деякі питання, пов'язані з принципом неприпустимості зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві, досліджувалися автором цієї статті [2; 3]. Проте у сучасній правовій науці недостатньо дослідженим залишається питання настання негативних наслідків зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві.

Метою статті є обґрунтування причинно-наслідкового зв'язку між зловживанням процесуальними правами в адміністративному судочин-

стві та порушенням процесуальних прав учасників справи, низьким рівнем довіри до суду та зниженням авторитету судової влади.

Виклад основного матеріалу. Важливо зазначити, що зловживання процесуальними правами обумовлює настання певних негативних наслідків, причому, як для добросовісних учасників адміністративного судового процесу, так і для суду. Саме цим можна обґрунтувати закріплення у ч. 2 ст. 2 КАС України відповідного принципу.

Так, розкриваючи ідейний фундамент положень законодавства про адміністративне судочинство щодо недопустимості зловживання процесуальними правами, ВС у постанові від 13 березня 2019 р. у справі № 814/218/14 [4] наголосив на тому, що праввідносини суду з кожним учасником процесу підпорядковані досягненню головної мети – винесення законного та обґрунтованого рішення, а також створення особам, які беруть участь у справі, процесуальних умов для забезпечення захисту їхніх прав, а також прав та інтересів інших осіб [5, с. 135].

І. Желтобрюх зазначає, що зловживання процесуальними правами, як і будь-яке інше відхилення поведінки учасників судочинства від процесуальних правил, загрожує негативними наслідками, зокрема: неправильний та/або несвоєчасний розгляд та вирішення справи, що може призвести до значних та невиправних організаційних, фінансових та особистих втрат для учасників судочинства, а також спричинити дезорганізацію судочинства та непродуктивність бюджетного фінансування судової системи в тих чи інших межах [5, с. 133].

Іншими словами, для учасників судового процесу небезпечність наслідків, які може спричинити зловживання процесуальними правами, про-

являється, передусім, у недосягненні судом під час розгляду та вирішення справи завдань адміністративного судочинства, що полягають у справедливому, неупередженому та своєчасному вирішенні судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень (ч. 1 ст. 2 КАС України).

Наслідком недобросовісних дій учасників справи, що виражається у несвоечасному поданні доказів, неналежному користуванні процесуальними правами, невиконанні вимог суду, нез'явленні у судові засідання тощо також може бути порушення розумних строків розгляду справи [2].

I. Спасибо-Фатеева зазначає, що негативні наслідки зловживання процесуальними правами охоплюють собою певний стан, до якого потрапляють інші суб'єкти, чії права безпосередньо пов'язані з правами особи, яка ними зловживає; цей стан не задовольняє інших суб'єктів; для здійснення ними своїх прав не вистачає певних фактів та/або умов, настання яких безпосередньо залежить від дій іншої особи [6].

При цьому Н. Васирина вважає, що зловживання правом має розглядатися як процесуальне правопорушення за умови встановлення причино-наслідкового зв'язку між зловживанням та завданою шкодою іншому учаснику справи, тобто настання можливих ризиків (шкоди) для іншого учасника справи (затягування розгляду справи; неподання письмових, речових чи електронних доказів, що витребувані судом, без поважних причин; несвоечасне отримання судового рішення, а відтак, і його виконання тощо) [7].

Водночас зловживання процесуальними правами може мати нега-

тивні наслідки не лише для учасників процесу, але й для суду та всієї судової системи.

Зокрема, у справі № 199/6713/14-ц Велика Палата Верховного Суду (ВП ВС) у постанові від 13 березня 2019 року зазначила, що використання учасниками процесу нецензурної лексики, образливих і лайливих слів або символів є зловживанням процесуальними правами. Ці дії суперечать основним засадам (принципам) судочинства, а також його завданню, яке превалює над будь-якими іншими міркуваннями в судовому процесі [8].

Аналогічний висновок зроблено у постановках ВП ВС від 14 березня 2019 року у справі № 9901/34/19 [9] та від 7 листопада 2019 року у справі № 9901/324/19 [10].

Зокрема, у постанові від 14 березня 2019 року у справі № 9901/34/19 [9] ВП ВС зазначила, що використання учасниками судового процесу та їх представниками нецензурної лексики, образливих і лайливих слів, символів у поданих до суду документах і у спілкуванні з судом, з іншими учасниками процесу, їхніми представниками, а також вчинення інших аналогічних дій свідчать про очевидну неповагу до честі, гідності цих осіб з боку осіб, які такі дії вчиняють; обґрунтування позову з використанням наведених висловлювань виходить за межі нормальної, коректної та легітимної критики, що, наприклад, у розумінні ЄСПЛ констатується як зловживання правом на подання заяви.

Крім того, у низці постанов ВС висловив думку про те, що використання образливих висловлювань особи на адресу суду та суддів, інших учасників процесу та застосування в тексті позовної заяви висловів, які дискредитують судові органи України та їх посадових осіб, учасників справи, є зловживанням процесуальними правами (по-

станови ВС від 22 жовтня 2019 року у справі № 640/521/19 [11], від 28 лютого 2020 року у справі № 400/2118/19 [12], від 27 квітня 2020 року у справі № 400/3127/19 [13], від 30 липня 2020 року у справі № 640/2724/19 [14] та від 29 липня 2021 року у справі № 264/6844/20 [15]).

У цьому контексті доцільно згадати рішення Конституційного Суду Німеччини від 19 травня 2020 р. [16], в якому Суд роз'яснив межі прояву неповаги до суду і допустимої критики. Ця справа стосувалася образливих заяв проти суддів в онлайн-блозі, залишених учасником справи після того, як апеляційний суд виніс рішення проти цієї особи. Вирішуючи справу про конституційність рішення суду, яким цього учасника притягнуто до відповідальності за неповагу до суду, Конституційний суд Німеччини зазначив, що при балансуванні інтересів вага особистих прав суддів значно перевищувала свободу вираження поглядів заявника. На думку суду, міркування критики владних осіб та «боротьби за свої права» не можуть затьмарити захист особистої честі до надмірної межі, у зв'язку з чим суд дійшов висновку про те, що заяви особи поставили під сумнів професійну добросовісність постраждалих суддів, вони були розміщені на інтернет-блозі, доступному для широкої громадськості, і таким чином доводились до відома невизначеного кола осіб [17].

Схожий висновок зроблено ЄСПЛ у рішенні в справі «Zhdanov and others v. Russia» (заяви № № 12200/08, 35949/11, 58282/12), в якій Суд відмовився розглядати заяву одного з заявників, визнавши її зловживанням правом звернення до суду. Причиною були образливі висловлювання заявника щодо суддів ЄСПЛ в його особистих аккаунтах в соцмережах. На підставі цього ЄСПЛ дійшов висновку, що жорсткими образами щодо Суду та

його суддів заявник виявив неповагу до самої установи, до якої він звернувся з проханням захистити свої права; його поведінка є образливим проявом безвідповідальності та легковажного ставлення до Суду і тому суперечить цілі права на індивідуальне звернення, передбаченого в ст. ст. 34 та 35 Конвенції [18].

У цьому рішенні ЄСПЛ зробив висновок, що ці заяви явно перевищували межі нормальної та легітимної критики та, незважаючи на те, що Суд надіслав попереджувальний лист, в якому були конкретно зазначені ці заяви та ризик зловживання правом на подання заяви, заявник не відкликав свої заяви [18].

В інших рішеннях ЄСПЛ з цього приводу зазначив, що хоча сторони і мають право коментувати процес здійснення правосуддя для того, щоб захистити свої права, їхня критика не повинна виходити за певні межі; потрібно розрізняти критику та образу: якщо єдиною метою будь-якої форми вираження поглядів є образа або посягання на гідність суду або суддів, належна санкція не буде, в принципі, становити порушення Конвенції, що виправдовується потребою захисту авторитету суду (див., наприклад, рішення ЄСПЛ у справах «Mariapori v. Finland», заява № 37751/07, п. 62 [19]; «Skalka v. Poland», заява № 43425/98, п. 34 [20]; «Saday v. Turkey», заява № 32458/96, п. 36 [21]; «Zugic v. Croatia», заява № 3699/08, п. 45 [22]).

У низці рішень ЄСПЛ вказав на зловживання правом на подання заяви, коли заявник під час спілкування із Судом вживав образливі, погрозливі або провокативні висловлювання проти уряду-відповідача, його представників, органів влади держави-відповідача, проти ЄСПЛ, його суддів, Секретаріату ЄСПЛ або його працівників (див. ухвали щодо прийнятності

у справах «Gross v. Switzerland», заява № 67208/01 [23]; «Guntis Apinis v. Latvia», заява № 46549/06 [24]).

В аспекті досліджуваної теми досить важливим є питання тривалості судового розгляду (дотримання розумних строків розгляду справи), що повинно контролюватися судом та безпосередньо пов'язане з положеннями ч. 1 ст. 6 Конвенції.

З цього приводу необхідно зауважити, що у грудні 2020 р. в Україні відбулись комітетські слухання на тему: «Проблеми виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини». За результатом обговорення Уповноважений у справах Європейського суду з прав людини наголосив, що в Україні простежуються декілька основних проблем, основними з яких є: невиконання чи тривале виконання рішень національних судів і відсутність юридичного засобу захисту у зв'язку з цим, а також надмірна тривалість проваджень у цивільних і кримінальних справах і відсутність юридичного засобу захисту [25].

Тривалий розгляд справи у судах часто обумовлений недобросовісною поведінкою учасників справи. У свою чергу, зазначена проблема негативно впливає на рівень довіри до судової влади.

Зокрема, на цьому наголошується у Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021 [26], а також у деяких рішеннях Вищої ради правосуддя. Приміром, у Консультативному висновку щодо законопроекту № 3730, затвердженому рішенням Вищої ради правосуддя від 9 липня 2020 року № 2075/0/15-20, зазначено, що забезпечення єдності практики є реалізацією принципу правової визначеності, що є одним із фундаментальних ас-

пектів верховенства права та гарантує розумну передбачуваність судового рішення; саме така діяльність Суду забезпечує дотримання принципу рівності всіх осіб перед законом, який втілюється шляхом однакового застосування тієї самої норми закону в однакових справах щодо різних осіб [27].

Вказана проблема підіймається й у Висновку Консультативної ради Європейських суддів № 20 (2017) про роль судів у забезпеченні єдності застосування закону, в якому зазначається, що єдине застосування закону (зокрема, й щодо дотримання строків розгляду справи) обумовлює довіру громадськості до судів та покращує громадську думку стосовно справедливості та правосуддя [28].

У цьому аспекті доцільно згадати рішення Комітету ООН з прав людини у справі «Поль Пертерер проти Австрії», в якому Комітет підкреслив, що право на рівність перед судами, гарантоване п. 1 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, передбачає низку вимог, включаючи умову, що процедура в національних трибуналах повинна проводитися достатньо оперативно, щоб не порушувати принципи справедливості та рівності сторін; відповідальність за затримку для вирішення справи незначної складності лежить на владі [29].

Про наявність цієї проблеми свідчать результати соціологічного дослідження, проведеного наприкінці 2020 р. Центром Разумкова на замовлення Офісу Ради Європи в Україні [30], відповідно до яких українським судам повністю довіряє 1,7% українців, скоріше довіряють судам ще 11,3%. При цьому 40,6% не довіряють судам взагалі, а 37,4% скоріше не довіряють. У свою чергу, недовіра до судової системи є однією з головних перешкод в Україні для залучення іноземних інвестицій [31].

Для прикладу, з метою вирішення нагальної проблеми тривалого розгляду справ ЄСПЛ запровадив нову систему пріоритетів для розгляду справ [32]. До цього справи в ЄСПЛ розподіляли на 7 категорій – від термінових (I категорія) до менш важливих (VII категорія). При цьому наголошено, що метою нової стратегії є забезпечення того, що успішність Суду буде вимірюватися не лише у кількісних показниках, зокрема кількістю опрацьованих очевидно неприйнятних справ за певний період, але, що більш важливо, шляхом посилення на вирішені справи, які стосуються релевантних важливих проблем для відповідних держав зокрема і системи Конвенції в цілому [33].

На національному рівні проблема недотримання строків розгляду справ вирішується, зокрема, застосуванням дисциплінарних стягнень до суддів, які належним чином не організували судовий розгляд справи, що призвело до порушення «розумних строків» такого розгляду.

Зокрема, у рішенні Другої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 26 липня 2021 р. № 1683/2дп/15-21 зазначено, що недотримання строків розгляду справ судом порушує засади здійснення судочинства, гарантовані Конституцією та законами України, і негативно впливає на ефективність правосуддя та на авторитет судової влади. Друга Дисциплінарна палата Вищої ради правосуддя застосувала до судді дисциплінарне стягнення у вигляді суворої догани, оскільки дійшла висновку, що тривалість касаційного провадження у цій справі критерію «розумного строку» не відповідає, оскільки головуєчий суддя у справі покладених на нього обов'язків належним чином не виконав, на належному рівні процедуру касаційного розгляду не організував та допустив безпідставне затягування

розгляду касаційних скарг, невжиття необхідних заходів щодо їх розгляду протягом строку, встановленого законом, чи розумного строку [34].

Крім того, ЄСПЛ неодноразово наголошував, що роль національних судів полягає в організації судових проваджень таким чином, щоб вони були без затримок та ефективними; недотримання цього визнавалось порушенням пункту 1 статті 6 Конвенції.

Приміром, у рішенні у справі «Смірнова проти України» (заява № 36655/02, п. п. 66-70) [35], констатувавши порушення Україною ч. 1 ст. 6 Конвенції, ЄСПЛ зазначив, що обов'язок швидкого здійснення правосуддя покладається, в першу чергу, на відповідні державні судові органи. Розумність тривалості судового провадження оцінюється в залежності від обставин справи та з огляду на складність справи, поведінки сторін, предмету спору. Суд наголосив на тому, що нездатність суду ефективно протидіяти недобросовісно створюваним учасниками справи перепонам для руху справи є порушенням ч. 1 ст. 6 Конвенції (див. рішення у справі «Wierciszewska v. Poland», заява № 41431/98, п. 46 [36]).

В іншій справі «Мусієнко проти України» (заява № 26976/06, п.п. 20-26) ЄСПЛ нагадав, що розумність тривалості провадження повинна оцінюватись у світлі відповідних обставин справи та таких критеріїв: складність справи, поведінка заявника та відповідних органів влади, а також важливість предмета спору для заявника [37] (див. рішення у справі «Frydlander v. France», заява № 30979/96, п. 43 [38]).

При цьому Суд врахував поведінку заявника та дійшов до висновку, що певні затримки були спричинені ним самим: він вимагав відкладення шести судових засідань, не з'явився в одне судові засідання та подав дві скар-

ги, які не відповідали процесуальним вимогам. Проте щодо поведінки судів ЄСПЛ зауважив, що головні затримки в судовому розгляді були спричинені тим, що справа чотири рази поверталась на новий розгляд. Суд нагадав, що оскільки до повернення справи зазвичай призводять помилки, допущені судами нижчих інстанцій, повторюваність таких повернень в рамках одного провадження свідчить про наявність серйозного недоліку судової системи (див. рішення у справі «Wierciszewska v. Poland», заява № 41431/98, п. 46 [36]).

Суд також визнав відсутність сумлінності стосовно розгляду касаційної скарги заявника, який тривав один рік та вісім місяців, оскільки організація судового провадження без затримок та ефективно, є функцією національних судів.

У п. 34 рішення у справі «Сілін проти України» ЄСПЛ зазначив, що роль національних судів в організації судових проваджень у тому, щоб зробити їх швидкими та ефективними (див. рішення у справі Scordino v. Italy (№ 1) [GC], заява № 36813/97, п. 183). У цій справі суд дійшов висновку, що національні суди мали можливість встановити, чи були підстави відкладення судового провадження за клопотанням однієї із сторін правомірними, і, якщо це так, встановити період такого відкладення. Крім того, відповідно до українського законодавства суди мали повноваження застосувати до сторін, які сприяють безпідставному затягуванню провадження, адміністративні та кримінальні санкції.

У зв'язку з вищезазначеним ЄСПЛ вказав на те, що саме державні органи несуть відповідальність за затримку судового провадження у суді першої інстанції, яка в цілому складала приблизно п'ятнадцять місяців і мала місце між груднем 1997 року та жовтнем

2000 року та щодо якої Уряд не надав переконливих виправдань (п. 35) [39].

У справі «Шульга проти України» (заява № 16652/04, п.п. 24-29) [40] ЄСПЛ встановив, що тривалість провадження становила майже чотири роки у судах трьох інстанцій. При цьому Суд зазначив, що основна затримка в провадженні мала місце у зв'язку з тим, що касаційна скарга заявниці не була розглянута в належний строк, та нагадав, що це роль національних судів організувати судові провадження таким чином, щоб вони були без затримок та ефективними (див. *mutatis mutandis*, рішення у справах «Dogru Avsar v. Turkey», заява № 14310/05, п. 8 [41]; «Frydlander v. France», заява № 30979/96, п. 46 [38]).

Отже, відповідно до прецедентної практики ЄСПЛ обов'язок судів організувати судовий процес таким чином, щоб не допускати надмірної затримки у розгляді та вирішенні справи; якщо причиною такої затримки є дії (бездіяльність) учасника справи, які мають ознаки зловживання процесуальними правами, суди повинні мати достатні повноваження для застосування заходів попередження та протидії такому зловживанню; невжиття судами відповідних заходів свідчить, як правило, про порушення ч. 1 ст. 6 Конвенції.

З огляду на вищезазначене, можна констатувати, що запровадження принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами, зокрема, в адміністративному судочинстві, має важливе значення для підвищення ефективності вирішення публічно-правових спорів.

Слід зазначити, що в адміністративному судочинстві проблема зловживання процесуальними правами є вкрай актуальною. Про це, зокрема свідчать чисельні звернення суддів до Вищої ради правосуддя про подання до суду окремими особами великої

кількості позовів, заяв, клопотань, інших процесуальних документів. Також судді повідомляють про подання учасниками судових проваджень позовів до них як до посадових осіб у зв'язку із розглядом конкретних судових справ [42, с. 130].

При цьому Вища рада правосуддя наголошує, що суд має реагувати на випадки зловживання процесуальними правами самостійно у порядку, визначеному процесуальним законом [42, с. 130].

Таке зауваження Вищої ради правосуддя цілком відповідає вимогам Бангалорських принципів поведінки суддів, схвалених Резолюцією № 2006/23 Економічної і Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року [43], одним з яких є неупередженість судді, що повинно виявлятися не лише у змісті рішення, але й в процесуальних діях, що супроводжують його прийняття.

Водночас у Коментарях щодо Бангалорських принципів поведінки суддів підкреслюється, що повноваження щодо притягнення до відповідальності за прояву неповаги до суду, якщо такі існують, дають судді можливість контролювати ситуацію в залі суду та забезпечувати дотримання норм поведінки. Оскільки неповага до суду тягне за собою санкції, які є кримінальними за суттю та наслідками, їх слід застосовувати як крайній захід, лише за умови наявності достатніх з правової точки зору підстав і у суворій відповідності до процедурних вимог. Ці повноваження слід використовувати з великою розсудливістю та обережністю. Зловживання повноваженнями щодо притягнення до відповідальності за прояви неповаги до суду є виявом упередженості. Таке зловживання може статися, коли суддя втрачає контроль над собою та намагається звести особисті рахунки,

зокрема, у відповідь стороні, адвокату чи свідку, з яким суддя вступив в особистий конфлікт [44, с. 67-68].

На протипагу зловживанню суддею повноваженнями щодо притягнення до відповідальності за прояви неповаги до суду, іншою крайністю є невжиття суддею відповідних заходів протидії зловживанню процесуальними правами у відповідних випадках, що може бути підставою для притягнення такого судді до дисциплінарної відповідальності.

Приміром, Вища рада правосуддя, залишила без змін рішення Третьої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 28 березня 2018 року № 916/Здп/15-18, яким суддю Вишгородського районного суду Київської області притягнуто до дисциплінарної відповідальності та застосовано до нього дисциплінарне стягнення у виді попередження. Згідно з висновком Третьої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя матеріали дисциплінарної справи свідчать про зловживання позивачем правом на звернення до суду, про що було достеменно відомо судді, оскільки у його провадженні перебувало дві із трьох поданих позивачем аналогічних позовних заяв. У кінцевому підсумку на оцінку дій судді вплинув той факт, що суддя не міг не усвідомлювати, що з боку заявника вчинялись процесуальні зловживання з явною метою маніпуляції автоматизованим розподілом справ, проте жодних заходів, передбачених КАС України, суддею вжито не було [45].

Висновки. Проведене у цій статті дослідження дає підстави зробити наступні висновки.

1. Дотримання принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами безпосередньо пов'язано з такими складними питаннями процесуального права як доступ до

правосуддя, дотримання строків (тривалість) розгляду юридичного спору в суді, гарантування конституційних принципів рівності та змагальності учасників справи і права не ефективний захист, обов'язковість виконання судового рішення, межі судового розсуду (дискреція), захист суспільних інтересів у спорах між суб'єктом приватного права та державою, заходи процесуальної економії, а також підвищення довіри до судової гілки влади.

2. Ознаками зловживання процесуальними правами є: а) суперечність завданню адміністративного судочинства; б) спрямованість (мета) на: безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи або виконання судового рішення, маніпуляцію автоматизованим розподілом справ між суддями, зміну підсудності справи, що спрямоване на шкоду правам третіх осіб в) посягання на довіру до судової гілки влади та честь і гідність конкретного судді або суддів. Аналіз судової практики дозволяє стверджувати, що зловживання процесуальними правами найчастіше спрямоване на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи, а також виконання судового рішення.

3. Суспільна небезпека зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві полягає у тому, що дії (бездіяльність), які становлять зміст такого зловживання правом, спричиняють настання негативних наслідків, що можуть проявлятися для учасників справи у недосягненні судом завдань адміністративного судочинства, визначених у ч. 1 ст. 2 КАС України, та для суду та усієї судової системи – у зниженні рівня довіри до судової гілки влади, у поставленні під сумнів професійності та авторитету суддів. Крім того, зловживання процесуальними правами має

безпосередній вплив на збільшення бюджетних витрат на судову систему (додаткові судові засідання та їх тривалість, підготовка та виготовлення додаткових процесуальних документів, оплата додаткових поштових послуг тощо). Результатом зловживання учасниками справи своїми правами є збільшення винесених судом ухвал про залишення без руху, про залишення без розгляду та повернення, про відмову у прийнятті поданих сторонами документів.

4. Відповідно до прецедентної практики ЄСПЛ обов'язок судів організувати судовий процес таким чином, щоб не допускати надмірної затримки у розгляді та вирішенні справи; якщо причиною такої затримки є дії (бездіяльність) учасника справи, які мають ознаки зловживання процесуальними правами, суди повинні мати достатні повноваження для застосування заходів попередження та протидії такому зловживанню; невжиття судами відповідних заходів свідчить, як правило, про порушення ч. 1 ст. 6 Конвенції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

2. Берназюк Я.О. Як зберегти баланс забезпечення справедливого публічного розгляду справи та дотримання розумного строку. Судово-юридична газета. 2018. URL : <https://sud.ua/ru/news/blog/129577-yak-zberegti-balans-zabezpechennya-spravedlivogo-publichnogo-rozglyadu-spravi-ta-dotrimannya-rozumnogo-stroku>.

3. Берназюк Я.О. Особливості дотримання в адміністративному судочинстві принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами. Всеукраїн-

ський семінар для суддів апеляційних та місцевих (окружних) судів на тему: “Зловживання процесуальними і матеріальними правами: правові наслідки” 23 квітня 2021 року. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1114247/>.

4. Постанова Верховного Суду від 13 березня 2019 р. у справі № 814/218/14. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80481133>.

5. Желтобрюх І.Л. Недопущення зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві: шляхи вдосконалення теорії та правового регулювання. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2020. Вип. 61. Т. 2. С. 133-137.

6. Спасибо-Фатеева І Поняття та критерії визначення зловживання правом. Всеукраїнський семінар для суддів апеляційних та місцевих (окружних) судів на тему: “Зловживання процесуальними і матеріальними правами: правові наслідки” 23 квітня 2021 року. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1114247/>.

7. Васирина Н. Зловживання процесуальними правами в цивільному судочинстві та нотаріальному процесі. Судово-юридична газета. 2019. URL : https://sud.ua/ru/news/blog/143080-zlovzhivannya-protseualnimi-pravami-v-tsilivnomu-sudochinstvi-ta-notarialnomu-protsesi?fbclid=IwAR2hDzkm_cEn83rIH5-rLzGB9CF-SQ0mqBsdxueaEyrJF3idyZ1IFqaks7I.

8. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13 березня 2019 року у справі № 199/6713/14-ц. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80854817>.

9. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14 березня 2019 року у справі № 9901/34/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81013341>.

10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 7 листопада 2019 року у справі № 9901/324/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85775709>.

11. Постанова Верховного Суду від 22 жовтня 2019 року у справі № 640/521/19.

URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85087639>.

12. Постанова Верховного Суду від 28 лютого 2020 року у справі № 400/2118/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87902502>.

13. Постанова Верховного Суду від 27 квітня 2020 року у справі № 400/3127/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88933492>.

14. Постанова Верховного Суду від 30 липня 2020 року у справі № 640/2724/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90674432>.

15. Постанова Верховного Суду від 29 липня 2021 року у справі № 264/6844/20. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98728757>.

16. Beschluss der 2 Kammer des Ersten Senats Bundesverfassungsgericht vom 19 Mai 2020. BvR 2397/19, Rn. 1-46. URL : http://www.bverfg.de/e/rk20200519_1bvr239719.html.

17. Юдківська А. Повага до суду і межі допустимої критики: роз'яснення Конституційного Суду Німеччини. URL : https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=2589301088065967&id=100009583042326.

18. Case of Zhdanov and Others v. Russia: decision of the European Court of Human Rights, 16.07.2019, № № 12200/08, 35949/11, 58282/12. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%7B%22Zhdanov%20and%20Others%20v.%20Russia%22%7D%22documentcollectionid%22:%7B%22GRANDCHAMBER%22%7D%7D>.

19. Case of Mariapori v. Finland: decision of the European Court of Human Rights, 06.07.2010, № 37751/07. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%7B%22Mariapori%20v.%20Finland%22%7D%22documentcollectionid%22:%7B%22GRANDCHAMBER%22%7D%7D>.

20. Case of Skalka v. Poland: decision of the European Court of Human Rights, 27.05.2003, № 43425/98. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%7B%2243425/98%22%7D%22documentcollectionid%22>

2:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]].

21. Case of Saday v. Turkey: decision of the European Court of Human Rights, 30.03.2006, № 32458/96. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%2232458%2F96%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D%7D>].

22. Case of Zugic v. Croatia: decision of the European Court of Human Rights, 31.05.2011, № 3699/08. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%223699%2F08%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D%7D>].

23. Case of Gross v. Switzerland: decision of the European Court of Human Rights, 14.05.2004, № 67208/01. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%2267208%2F01%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D%7D>].

24. Case of Guntis Apinis v. Latvia: decision of the European Court of Human Rights, 20.09.2011, № 46549/06. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-106602%22%5D%7D>].

25. Хрипун В. Комітет Ради обговорив стан виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини. Судово-юридична газета. 2020. URL : <https://sud.ua/ru/news/ukraine/187579-komitet-radi-obgovoriv-stan-vikonannya-ukrayinoyurishen-yevropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini>.

26. Про затвердження Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки: Указ Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text>.

27. Консультативний висновок щодо законопроекту № 3730, затверджений рішенням Вищої ради правосуддя від 9 липня 2020 року № 2075/0/15-20. URL : <https://hcj.gov.ua/doc/doc/3659>.

28. Висновок № 20 (2017) про роль судів у забезпеченні єдності застосування закону: Консультативна рада Європей-

ських суддів. 10 листопада 2017 року. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/opinion_20_UA.pdf.

29. Рішення у справі Поль Пертерер проти Австрії: Документ ООН. ССРР/С/81/D/1015/2001 (2004). URL : <https://juris.ohchr.org/ru/Search/Details/1124>.

30. Соціологічне дослідження, проведене соціологічною службою Центру Разумкова з 9 по 14 жовтня 2020 року в усіх регіонах України за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей. URL : <https://rm.coe.int/annex-1-representative-survey/1680a0c2af>.

31. Недовіра до судової системи посіла 1 місце серед перешкод для іноземних інвестицій. Mind.UA. 2020. URL : <https://mind.ua/news/20218203-nedovira-do-sudovoyi-sistemi-posila-1-misce-sered-pereshkod-dlya-inozemnih-investicij>.

32. A strategy for more targeted and effective case-processing: European Court of Human Rights. 17 March 2021. URL : https://echr.coe.int/Documents/Court_that_matters_ENG.PDF.

33. Головченко Д. ЄСПЛ запроваджує нову систему пріоритетів для розгляду справ – які справи розглядатимуть швидше. Судово-юридична газета. 2021. URL : <https://sud.ua/ru/news/publication/196321-yespl-zaprovadzhuye-novu-sistemu-prioritetiv-dlya-rozglyadu-sprav-yaki-spravi-rozglyadatimut-shvidshe>.

34. Про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Голубицького С.С.: рішення Другої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 26.07.2021, № 1683/2дп/15-21. URL : <https://hcj.gov.ua/doc/doc/8059>.

35. Справа «Смірнова проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 08.11.2005, № 36655/02. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_440#Text.

36. Case of Wierciszewska v. Poland: decision of the European Court of Human Rights, 25.11.2003, № 41431/98. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%2241431%2F98%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D%7D>].

22:[%22Wierciszewska%20v.%20Poland%22,%22itemid%22:[%22001-61451%22]].

37. Справа «Мусієнко проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 08.11.2005, № 26976/06. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_635#Text.

38. Case of Frydlander v. France: decision of the European Court of Human Rights, 27.07.2000, № 30979/96. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:\[%2230979/96%22\],%22itemid%22:\[%22001-58762%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:[%2230979/96%22],%22itemid%22:[%22001-58762%22])].

39. Справа «Сілін проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 13.07.2006, № 23926/02. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_103#Text.

40. Справа «Шульга проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 02.12.2010, № 16652/04. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_625#Text.

41. Case of Dogru Avsar v. Turkey: decision of the European Court of Human Rights, 12.01.2010, № 14310/05. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:\[%22Dogru%20Avsar%20v.%20Turkey%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:[%22Dogru%20Avsar%20v.%20Turkey%22])].

42. Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні: Щорічна доповідь за 2019 рік, затверджена рішенням Вищої ради правосуддя від 9 квітня 2020 року № 933/0/15-20. URL : https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/shchorichna_dopovid_za_2019_rik.pdf.

43. Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені резолюцією № 2006/23 Економічної і Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року. URL : <https://court.gov.ua/userfiles/02.pdf>.

44. Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів: Управління ООН з наркотиків та злочинності, 2007. URL : <http://rsu.gov.ua/uploads/article/komentari-bangalorski-9818bfbb11.pdf>.

45. Про залишення без змін рішення Третьої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 28 березня 2018 року № 916/3дп/15-18 про притягнення судді Вишгородського районного суду Київської

області Рудюка О.Д. до дисциплінарної відповідальності: рішення Вищої ради правосуддя від 24 липня 2018 року № 2414/0/15-18. URL : <http://www.vru.gov.ua/act/15258>.

REFERENCES:

---

1. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy [Code of Administrative Procedure of Ukraine]. (2005, July 06). Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> [in Ukrainian].

2. Bernaziuk, Ya.O. (2018) Yak zberehty balans zabezpechennia spravedlyvoho publichnoho rozghliadu spravy ta dotrymannia rozumnoho stroku [How to maintain a balance between ensuring a fair public hearing and meeting a reasonable deadline]. *Sudovo-yurydychna hazeta – Judicial-legal newspaper*. Retrieved from: <https://sud.ua/ru/news/blog/129577-yak-zberegti-balans-zabezpechennya-spravedlivogo-publichnogo-rozglyadu-spravy-ta-dotrimannya-rozumnogo-stroku> [in Ukrainian].

3. Bernaziuk, Ya.O. (2021) Osoblyvosti dotrymannia v administratyvnomu sudochynstvi pryntsyphu neprypustymosti zlovzhyvannia protsesualnyimi pravamy [Peculiarities of observance of the principle of inadmissibility of abuse of procedural rights in administrative proceedings]. *Vseukrainskyi seminar dlia suddiv apeliatsiinykh ta mistsevykh (okruzhnykh) sudiv na temu: "Zlovzhyvannia protsesualnyimi i materialnyimi pravamy: pravovi naslidky"* – All-Ukrainian seminar for judges of appellate and local (district) courts on the topic: "Abuse of procedural and substantive rights: legal consequences". Retrieved from: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/prescentr/news/1114247/> [in Ukrainian].

4. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court] (2019, March 13), (vols. 814/218/14). Retrieved from: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80481133> [in Ukrainian].

5. Zheltobriukh, I.L. (2020) Nedopushchennia zlovzhyvannia protsesualnymy pravamy v administrativnomu sudochynstvi: shliakhy vdoskonalennia teorii ta pravovoho rehuliuvannia [Preventing the abuse of procedural rights in administrative proceedings: ways to improve the theory and legal regulation]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series.* (Vols. 61), (pp. 133-137).
6. Spasybo-Fatieieva, I (2021) Poniattia ta kryterii vyznachennia zlovzhyvannia pravom [Concepts and criteria for determining abuse of rights]. *Vseukrainskyi seminar dlia suddiv apeliatsiinykh ta mistsevykh (okruzhnykh) sudiv na temu: "Zlovzhyvannia protsesualnymy i materialnymy pravamy: pravovi naslidky" – All-Ukrainian seminar for judges of appellate and local (district) courts on the topic: "Abuse of procedural and substantive rights: legal consequences"*. Retrieved from: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1114247/> [in Ukrainian].
7. Vasylyna, N. (2019) Zlovzhyvannia protsesualnymy pravamy v tsyvilnomu sudochynstvi ta notarialnomu protsesi [Abuse of procedural rights in civil proceedings and notarial proceedings]. *Sudovoyurydychna hazeta – Judicial-legal newspaper*. Retrieved from: https://sud.ua/ru/news/blog/143080-zlovzhivannya-protsesualnimi-pravami-v-tsyvilnomu-sudochinstvi-ta-notarialnomu-protsesi?fbclid=IwAR2hDzkm_cE_n83rIH5-rLzGB9CF-SQ0mqBsdxueaEyrJF3idy1lFqaks7I [in Ukrainian].
8. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court] (2019, March 13), (vols. 199/6713/14-ts). Retrieved from: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80854817> [in Ukrainian].
9. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court] (2019, March 14), (vols. 9901/34/19). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81013341> [in Ukrainian].
10. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court] (2019, November 7), (vols. 9901/324/19). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85775709> [in Ukrainian].
11. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court] (2019, October 22), (vols. 640/521/19). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85087639> [in Ukrainian].
12. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court] (2020, February 28), (vols. 400/2118/19). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87902502> [in Ukrainian].
13. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court] (2020, April 27), (vols. 400/3127/19). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88933492> [in Ukrainian].
14. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court] (2020, July 30), (vols. 640/2724/19). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90674432> [in Ukrainian].
15. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court] (2021, July 29), (vols. 264/6844/20). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98728757> [in Ukrainian].
16. Beschluss der 2. Kammer des Ersten Senats Bundesverfassungsgericht (2020, Mai 20), (vols. 2397/19), (pp. 1-46). Retrieved from: http://www.bverfg.de/e/rk20200519_1bvr239719.html.
17. Iudkivska, A. (n.d.). Povaha do sudu i mezhi dopustymoi krytyky: roziasnennia Konstytutsiinoho Sudu Nimechchyny [Respect for the court and the limits of admissible criticism: clarification by the German Constitutional Court]. Retrieved from: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=2589301088065967&id=100009583042326 [in Ukrainian].

18. Case of Zhdanov and Others v. Russia: decision of the European Court of Human Rights. (2019, July 16), (vols. 12200/08, 35949/11, 58282/12). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:%22Zhdanov%20and%20Others%20v.%20Russia%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22>].

19. Case of Mariapori v. Finland: decision of the European Court of Human Rights. (2010, July 06), (vols. 37751/07). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:%22Mariapori%20v.%20Finland%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22>].

20. Case of Skalka v. Poland: decision of the European Court of Human Rights. (2003, May 27), (vols. 43425/98). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:%2243425/98%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22>].

21. Case of Saday v. Turkey: decision of the European Court of Human Rights. (2006, March 30), (vols. 32458/96). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:%2232458/96%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22>].

22. Case of Zagic v. Croatia: decision of the European Court of Human Rights. (2011, May 31), (vols. 3699/08). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:%223699/08%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22>].

23. Case of Gross v. Switzerland: decision of the European Court of Human Rights. (2004, May 14), (vols. 67208/01). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:%2267208/01%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22>].

24. Case of Guntis Apinis v. Latvia: decision of the European Court of Human Rights. (2011, September 20), (vols. 46549/06).

Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/fr#%22itemid%22:%22001-106602%22>].

25. Khrypun, V. (2020) Komitet Rady obhovoryv stan vykonannia Ukrainoiu rishen Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [The Committee of the Council discussed the state of implementation of the decisions of the European Court of Human Rights in Ukraine]. *Sudovo-yurydychna hazeta – Judicial-legal newspaper*. Retrieved from: <https://sud.ua/ru/news/ukraine/187579-komitet-radi-obgovoriv-stan-vikonannya-ukrayinoyu-rishen-yevropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini> [in Ukrainian].

26. Pro zatverdzhennia Stratehii rozvytku systemy pravosuddia ta konstytutsiinoho sudochynstva na 2021–2023 roky: Ukaz Prezydenta Ukrainy [On approval of the Strategy for the development of the justice system and constitutional justice for 2021-2023: Decree of the President of Ukraine]. (2021, June 11). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text> [in Ukrainian].

27. Konsultatyvnyi vysnovok shchodo zakonoproiektu № 3730, zatverdzhenni rishenniam Vyshchoi rady pravosuddia [Advisory opinion on the draft law № 3730, approved by the decision of the High Council of Justice]. (2020, July 9). Retrieved from: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/3659> [in Ukrainian].

28. Vysnovok № 20 (2017) pro rol sudiv u zabezpechenni yednosti zastosuvannia zakonu: Konsultatyvna rada Yevropeiskykh suddiv [Conclusion № 20 (2017) on the role of courts in ensuring uniform application of the law: Advisory Council of European Judges]. Retrieved from: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/opinion_20-UA.pdf [in Ukrainian].

29. Rishennia u spravi Pol Perterer proty Avstrii [Paul Perterer v. Austria]. (2004). *Dokument OON – UN document*. Retrieved from: <https://juris.ohchr.org/ru/Search/Details/1124>.

30. Sotsiolohichne doslidzhennia, provedene sotsiolohichnoiu sluzhboiu

Tsentru Razumkova z 9 po 14 zhovtnia 2020 roku v usikh rehionakh Ukrainy za vyniatkom Krymu ta okupovanykh terytorii Donetskoï ta Luhanskoï oblasti [Sociological survey conducted by the sociological service of the Razumkov Center from October 9 to 14, 2020 in all regions of Ukraine except the Crimea and the occupied territories of Donetsk and Luhansk regions]. (n.d.). Retrieved from: <https://rm.coe.int/annex-1-representative-survey/1680a0c2af> [in Ukrainian].

31. Nedovira do sudovoi systemy posila 1 mistse sered pereshkod dlia inozemnykh investytstii [Distrust of the judiciary ranked first among obstacles to foreign investment]. (2020). *Mind.UA*. Retrieved from: <https://mind.ua/news/20218203-nedovira-do-sudovoyi-sistemi-posila-1-misce-sered-pereshkod-dlya-inozemnih-investicij> [in Ukrainian].

32. A strategy for more targeted and effective case-processing: European Court of Human Rights. (2021, March 17). Retrieved from: https://echr.coe.int/Documents/Court_that_matters_ENG.PDF.

33. Holovchenko, D. (2021) YeSPL zaprovadzhuie novu systemu priorytetiv dlia rozghliadusprav–yakispravvyrozghliadatymut shvydshe [The ECtHR is introducing a new system of priorities for dealing with cases – which cases will be dealt with faster]. *Sudovoyurydychna hazeta – Judicial-legal newspaper*. Retrieved from: <https://sud.ua/ru/news/publication/196321-yespl-zaprovadzhuyenovu-sistemu-priorytetiv-dlya-rozglyadusprav-yaki-spravi-rozglyadatymut-shvidshe> [in Ukrainian].

34. Pro prytiahnennia do dystsyplinarnoi vidpovidalnosti suddi Kasatsiinoho kryminalnogo sudu u skladi Verkhovnoho Sudu Holubyt'skoho S.S.: rishennia Druhoi Dystsyplinarnoi palaty Vyshchoi rady pravosuddia [On bringing to disciplinary responsibility a judge of the Criminal Court of Cassation of the Supreme Court Golubyt'sky SS: decision of the Second Disciplinary Chamber of the High Council of Justice] (2021, July 26), (vols. 1683/2dp/15-

21). Retrieved from: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/8059> [in Ukrainian].

35. Sprava «Smirnova proty Ukrainy»: rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Smirnova v. Ukraine: judgment of the European Court of Human Rights] (2005, November 08), (vols. 36655/02). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_440#Text [in Ukrainian].

36. Case of Wierciszewska v. Poland: decision of the European Court of Human Rights (2003, November 25), (vols. 41431/98). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%7B%22Wierciszewska%20v.%20Poland%22%7D%7B%22itemid%22:%7B%22001-61451%22%7D%7D>.

37. Sprava «Musienko proty Ukrainy»: rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Musienko v. Ukraine: judgment of the European Court of Human Rights] (2005, November 08), (vols. 26976/06). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_635#Text [in Ukrainian].

38. Case of Frydlender v. France: decision of the European Court of Human Rights (2000, July 27), (vols. 30979/96). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/ru/s#%7B%22fulltext%22:%7B%2230979/96%22%7D%7B%22itemid%22:%7B%22001-58762%22%7D%7D>.

39. Sprava «Silin proty Ukrainy»: rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Silin v. Ukraine: judgment of the European Court of Human Rights] (2006, July 13), (vols. 23926/02). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_103#Text [in Ukrainian].

40. Sprava «Shulha proty Ukrainy»: rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Shulga v. Ukraine: judgment of the European Court of Human Rights] (2010, December 02), (vols. 16652/04). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_625#Text [in Ukrainian].

41. Case of Dogru Avsar v. Turkey: decision of the European Court of Human Rights (2010, January 12), (vols. 14310/05). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe>.

int/rus#%22fulltext%22:[%22Dogru%20 Avsar%20v.%20Turkey%22]].

42. Pro stan zabezpechennia nezalezhnosti suddiv v Ukraini: Shchorichna dopovid za 2019 rik, zatverdzhena rishenniam Vyshchoi rady pravosuddia [On the state of ensuring the independence of judges in Ukraine: Annual Report for 2019, approved by the decision of the High Council of Justice] (2020, April 09), (vols. 933/0/15-20). Retrieved from: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/shchorichna_dopovid_za_2019_rik.pdf [in Ukrainian].

43. Banhalorski pryntsyipy povedinky suddiv, skhvaleni rezoliutsiieiu Ekonomichnoi i Sotsialnoi Rady OON [Bangalore Principles for the Conduct of Judges, approved by UN Economic and Social Council Resolution] (2006, July 27), (vols. 006/23). Retrieved from: <https://court.gov.ua/userfiles/02.pdf> [in Ukrainian].

44. Komentari shchodo Banhalorskykh pryntsyypiv povedinky suddiv: Upravlinnia

OON z narkotyktiv ta zlochynnosti [Comments on the Bangalore Principles for the Conduct of Judges: United Nations Office on Drugs and Crime] (2007). Retrieved from: <http://rsu.gov.ua/uploads/article/komentari-bangalorski-9818bfb11.pdf> [in Ukrainian].

45. Pro zalyshennia bez zmin rishennia Tretoi Dystsyplinarnoi palaty Vyshchoi rady pravosuddia vid 28 bereznia 2018 roku № 916/3dp/15-18 pro prytiahnennia suddi Vyshhorodskoho raionnoho sudu Kyivskoi oblasti Rudiuka O.D. do dystsyplinarnoi vidpovidalnosti: rishennia Vyshchoi rady pravosuddia [On leaving unchanged the decision of the Third Disciplinary Chamber of the High Council of Justice dated March 28, 2018 № 916 / 3dp / 15-18 on bringing a judge of the Vyshhorod District Court of the Kyiv region Rudyuk OD to disciplinary responsibility: the decision of the High Council of Justice] (2018, July 24), (vols. 2414/0/15-18). Retrieved from: <http://www.vru.gov.ua/act/15258> [in Ukrainian].